

Jacek Juliusz Jadacki

Elementarne relacje ontyczne

Filozofia Nauki 3/4, 53-58

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Juliusz Jadacki

Elementarne relacje ontyczne

Kombinacje słowne nie mają sensu określonego *a priori*,
ale uzyskują go w miarę założeń, jakie przyjmujemy.

L. Chwistek, *Trzy odczyty odnoszące się
do pojęcia istnienia*

Spróbuję pokazać, jak za pomocą bardzo ubogiej i prostej siatki pojęciowej można zrekonstruować podstawowe problemy tradycyjnej ontologii. Siatka ta obejmuje sześć pierwotnych i — jak mi się wydaje — niesprowadzalnych do siebie wzajemnie predykatów ontologicznych:

„*x* zawiera się w (*vel* jest częścią) *y*” (*nb.* relacja zawierania się jest asymetryczna i tranzytywna);

„*x* znajduje się (*vel* występuje) w *y* przez *z*”;

„*x* posiada (*vel* odznacza się) *y* przez *z*”;

„*x* uszczegóławia (*vel* przynależy do, egzemplifikuje) *y*” (*nb.* relacja uszczegóławiania jest asymetryczna, ale nieokreślalna co do tranzytywności);

„*x* poprzedza *y*” (*nb.* relacja poprzedzania jest asymetryczna i atranzytywna);

wreszcie

„*x* mniema, że *p*” (*nb.* relacja mniemania jest asymetryczna i nieokreślalna co do tranzytywności).

Aby uprościć wysłownienie niektórych tez, wprowadzam od razu **trzy** predykaty pomocniczne:

„*x* tkwi w (*vel* mieści się w, zajmuje) *y*”, co jest skrótem wyrażenia „dla pewnego *z* jest tak, że *x* znajduje się w *y* przez *z*”;

„*x* trwa przez *z*”, co jest skrótem wyrażenia „dla pewnego *y* jest tak, że *x* znajduje się w *y* przez *z*”;

wreszcie

„ x ma (vel x -owi przysługuje) y ”, co jest skrótem wyrażenia „dla pewnego z jest tak, że x posiada y przez z ”.

Predykaty powyższe wyznaczają sens następujących terminów:

„przedmiot” — „coś, co w czymś tkwi, przez coś trwa lub coś ma”;

„obszar” — „coś, w czymś coś tkwi”;

„okres” — „coś, przez co coś trwa”;

„własność” — „coś, co jest przez coś miane”;

„rodzaj” — „coś, co jest przez coś uszczegóławiane”;

„kawałek” — „przedmiot zawierający się w jakimś przedmiocie”;

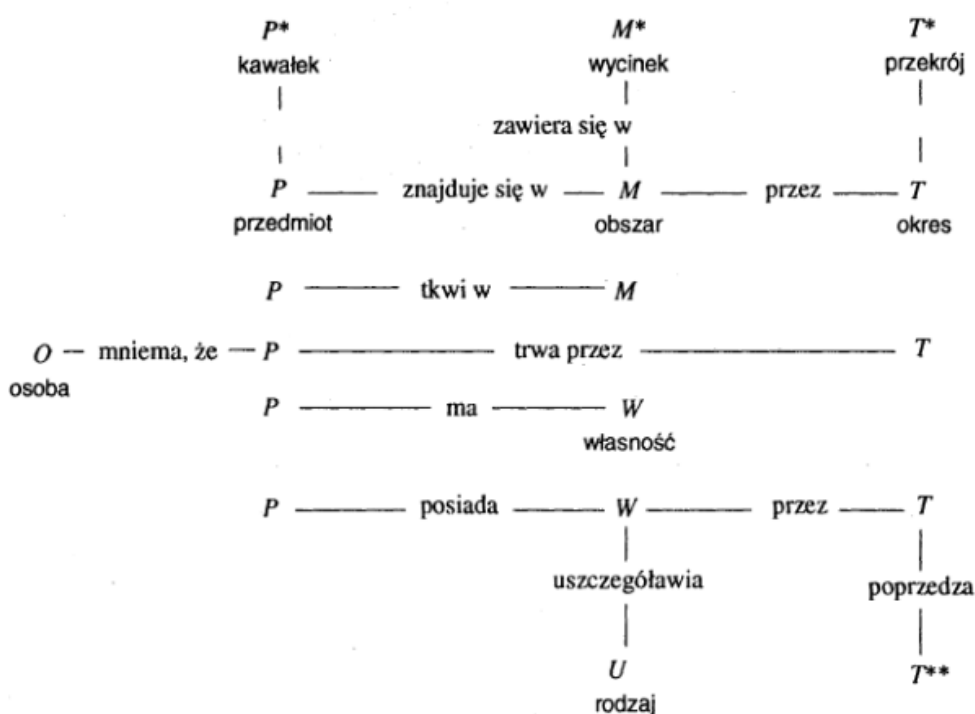
„wycinek” — „obszar zawierający się w jakimś obszarze”;

„przekrój” — „okres zawierający się w jakimś okresie”;

wreszcie

„osoba” — „coś, co coś mniema”.

Siatkę pojęciową, którą tworzą rozważane terminy, przedstawia poniższy schemat:

Niektóre spośród wymienionych pierwotnych predykatów ontologicznych są przedmiotem zaawansowanych teorii. I tak:

„zawierania się” dotyczy mereologia;

„poprzedzania” — chronometria (teoria czasu);

„uszczegóławiania” (przy pewnej interpretacji) — teoria klas;

„mniemania” — rachunek intencjonalny.

Geometrię można uważać za teorię obszarów (przestrzeni), a rachunek kwantyfikacji — za teorię własności.

Przy formułowaniu definicji (*D*) i tez ontologicznych (*T*)¹ trzeba będzie — poza specyficznymi predykatami ontologicznymi — odwoływać się do języka rachunku propozycjonalnego (w szczególności do stałych negacji i koniunkcji), do stałej „to, że *p*”, do języka rachunku modalnego (a w szczególności do stałej „możliwe, że *P*”) oraz do języka rachunku kwantyfikatorów. Dla uproszczenia posługiwać się będą potocznymi odpowiednikami wyrażen języków formalnych.

1. Reizm, idealizm i somatyzm

(D1) **Rzecz** = przedmiot mający jakąś własność, ale nie będący własnością.

(T1?) **REIZM**. *Są tylko rzeczy.*

(D2) **Quasi-przedmiot** = coś, o czym ktoś tylko mniema, że jest przedmiotem.

(T2?) **IDEALIZM**. *Są tylko quasi-przedmioty.*

(D3) *P*₁ jest **tożsamy** z *P*₂, gdy każdą własność *W*, którą posiada *P*₁, posiada również *P*₂.

(D4) *P*₁ jest **różny** od *P*₂, gdy *P*₁ nie jest tożsamy z *P*₂.

(D5) *P*₁ jest **połączony** z *P*₂, gdy pewien kawałek *P*₁ jest zarazem kawałkiem *P*₂.

(D6) Przedmiot **zwarty** = przedmiot, którego każdy kawałek jest połączony z pewnym jego kawałkiem od niego różnym.

(D7) Przedmiot **wyodrębniony** = przedmiot, który nie jest połączony z żadnym przedmiotem od niego różnym.

(D8) **Jednostka** (vel **indywiduum**) = przedmiot zarazem zwarty i wyodrębniony.

(T3?) **INDYWIDYZM**. *Są tylko jednostki.*

(D9) *P*₁ jest **podobny** [pod względem *U*] do *P*₂, gdy zarówno pewna *W*₁, którą ma *P*₁, jak i pewna *W*₂, którą ma *P*₂, uszczegóławiają [ten sam] *U*.

(T4) **ANALOGIZM SUBSTANCJALNY**. *Są przedmioty do siebie podobne.*

(D10) *P*₁ jest **takożsamy** z *P*₂, gdy każdej *W*₁, którą posiada *P*₁ przez *T* odpowiada pewna *W*₂, którą posiada *P*₂ przez *T* — taka, że zarówno *W*₁, jak i *W*₂, uszczegóławiają [ten sam] *U*.

(T5) **ULTRAANALOGIZM** (vel **INTEGRALNY ANALOGIZM**) **SUBSTANCJALNY**. *Są przedmioty nietożsame ze sobą takieżsame.*

(D11) Przedmiot **szczelny** (vel **ciało**) = przedmiot taki, że niemożliwe jest, aby znajdował się w danym miejscu przez dany okres i był przedmiot różny od niego, który znajdowałby się w tym samym miejscu i przez ten sam okres.

(T6?) **SOMATYZM**. *Są tylko ciała.*

2. Atomizm i realizm

(D12) Przedmiot **niepodzielny** (vel **cząsteczka**) = przedmiot nie zawierający żadnego [różnego od siebie] przedmiotu.

¹ Tezy wyrażnie kontrowersyjne są opatrzone znakiem zapytania.

- (D13) **Świat** = przedmiot zawierający każdy [różny od siebie] przedmiot. (Nb. definicja ta jest tymczasowa; ignoruje ona m.in. fakt, że częściami świata są jednostki.)
- (T7) **ATOMIZM SUBSTANCJALNY**. Świat jest **ziarnisty**: są w nim (tylko?) cząsteczki.
- (D14) Przedmiot **przestrzenny** = przedmiot tkwiący gdzieś.
- (D15) Przedmiot **powszechny** = przedmiot tkwiący wszędzie.
- (D16) Przedmiot **ograniczony** = przedmiot przestrzenny, ale nie powszechny.
- (D17) Przedmiot **czasowy** = przedmiot trwający kiedyś.
- (D18) Przedmiot **wiekuisty** = przedmiot trwający zawsze.
- (D19) Przedmiot **kruchy** = przedmiot czasowy, ale nie wiekuisty.
- (D20) Przedmiot **określony** = przedmiot mający jakąś własność.
- (T8) **REALIZM SUBSTANCJALNY**. Świat jest **rzeczywisty**: każdy przedmiot jest ograniczony, kruchy i określony.
- (T9) **REALIZM ATRYBUTYWNY**. Każdą własność kiedyś coś posiada.
- (D21) **Przestrzeń** = obszar zawierający każdy [różny od siebie] obszar.
- (D22) **Miejsce** = obszar nie zawierający żadnego [różnego od siebie] obszaru.
- (T10) **ATOMIZM SPACJALNY**. Przestrzeń jest **ziarnista**: są w niej miejsca.
- (T11) **REALIZM SPACJALNY**. Przestrzeń jest **wypełniona**: w każdym obszarze coś się kiedyś znajduje.
- (D23) **Chwila** = okres nie zawierający żadnego [różnego od siebie] okresu.
- (D24) **Czas** = okres zawierający każdy [różny od siebie] okres.
- (T12) **ATOMIZM TEMPORALNY**. Czas jest **ziarnisty**: są w nim chwile.
- (T13) **REALIZM TEMPORALNY**. Czas jest **wypełniony**: przez każdy okres coś się gdzieś znajduje.

3. Finityzm, teleologizm, relatywizm i wariabilizm

- (D25) T_1 jest **wcześniejszy** od T_2 , gdy T_1 poprzedza T_2 , lub T_1 poprzedza T^* , który poprzedza T_2 .
- (D26) T_1 jest **późniejszy** od T_2 , gdy T_2 jest wcześniejszy od T_1 .
- (T14) **FINITYZM TEMPORALNY**. Czas jest **skończony**: **nieodwieczny** (jest chwila wcześniejsza od wszystkich od niej różnych) i **niewieczny** (jest chwila, od której wszystkie od niej różne są wcześniejsze).
- (T15) **TELEOLOGIZM TEMPORALNY**. Czas jest **ukierunkowany**: z każdych dwóch [różnych] chwil jedna jest wcześniejsza od drugiej.
- (D27) P_1 **współistnieje** z P_2 , gdy P_1 i P_2 trwają przez ten sam T .
- (D28) P_1 jest w **teraźniejszości** względem P_2 , gdy P_1 współistnieje z P_2 .
- (D29) P_1 jest w **przeszłości/przyszłości** względem P_2 , gdy P_1/P_2 trwa przez T_1/T_2 , który jest wcześniejszy od T_2/T_1 , przez który trwa P_2/P_1 .
- (T16?) **RELATYWIZM TEMPORALNY**. Nie ma **absolutnej równoczesności**: nie ma przedmiotów różnych od siebie, z których by jeden był w teraźniejszości drugiego.

- (D30) *P powstał*, gdy *P* znajduje się w *M* przez *T*, ale *P* nie znajdował się w żadnym miejscu przez żaden okres wcześniejszy od *T*.
- (D31) *P zginął*, gdy *P* znajdował się w *M* przez *T*, ale *P* nie znajduje się nigdzie przez żaden okres wcześniejszy od *T*.
- (T17) *FINITYZM SUBSTANCJALNY*. Każdy przedmiot kiedyś powstał i kiedyś zginie. (Nb. jest to pewna wersja części tezy (T8) realizmu substancjalnego, dotycząca kruchości przedmiotów.)
- (D32) *P zmienił* *W*₁ na *W*₂, gdy *P* posiadał *W*₁ przez *T*₁, *P* posiada *W*₂ przez *T*₂, *T*₁ jest wcześniejszy od *T*₂, a nie ma takiego *T* żeby *P* posiadało [zarazem] *W*₁ i *W*₂ przez *T*.
- (T18) *WARIABILIZM*. Każdy przedmiot się zmienia.
- (D33) *P przemieścił się* z *M*₁ na *M*₂, gdy *P* znajdował się w *M*₁ przez *T*₁, *P* znajduje się w *M*₂ przez *T*₂, *T*₁ jest wcześniejszy od *T*₂, a nie ma takiego *T*, żeby *P* znajdowało się [zarazem] w *M*₁ i *M*₂ przez *T*.
- (T19) *MOBILIZM*. Każdy przedmiot się przemieszcza.

4. Determinizm i kauzalizm

- (D34) *P*₁ *wyznacza* *P*₂ [różnego od *P*₁], gdy niemożliwe jest, aby *P*₁ trwał przez *T*, a nie ma okresu późniejszego od *T*, przez który nie trwałoby *P*.
- (T20) *DETERMINIZM*. Każdy przedmiot jest wyznaczony przez pewien inny (różny od niego) przedmiot.
- (T21) *ULTRADETERMINIZM* (vel *DETERMINIZM INTEGRALNY*). Z każdych dwóch przedmiotów jeden wyznacza drugi.
- (D35) *P*₃ *przeszedł* z *P*₁ nad *P*₂ gdy *P*₃ było kawałkiem *P*₁ przez *T*₁, *P*₃ jest kawałkiem *P*₂ przez *T*₂, a nie ma takiego *T*, żeby *P*₃ było (zarazem kawałkiem *P*₁ i *P*₂). (Nb. „przechodzenie” można też zdefiniować za pomocą „przemieszczania się”.)
- (D36) *P*₁ *oddziałał* na *P*₂, gdy *P*₃ przeszedł z *P*₁ na *P*₂.
- (D37) To, że *P*₁ oddziałał na *P*₂, jest *przyczyną* tego, że *P*₂ się zmienił, gdy oddziaływanie *P*₁ na *P*₂ jest warunkiem koniecznym zmiany *P*₂.
- (D38) To, że *p*, jest *skutkiem* tego, że *q*, gdy to, że *q*, jest *przyczyną* tego, że *p*.
- (T22) *KAUZALIZM*. Każda zmiana ma swoją przyczynę.
- (T23) *UNIKAUZALIZM*. Każda zmiana ma tylko jedną przyczynę.
- (T24?) *MONOKAUZALIZM*. Wszystkie zmiany mają tę samą przyczynę.
- (T25) *EFEKTUALIZM*. Każde oddziaływanie ma swój skutek.
- (T26) *UNIEFEKTUALIZM*. Każde oddziaływanie ma tylko jeden skutek.

* * *

Jak widać, za pomocą kilku pierwotnych predykatów ontologicznych — i zdefiniowanych za ich pomocą predykatów pochodnych — da się sformułować kilkadziesiąt ważnych tez ontologicznych.

Warto zaznaczyć, że z jednej strony — nie jest to pełna lista tez możliwych do wyrażenia w zaproponowanym języku (bardzo łatwo np. uzupełnić ją o tezy uwikłane w spór o powszechniki — tu: rodzaje); z drugiej zaś strony — istotne rozszerzenie tej listy wymagałoby oczywiście wzbogacenia zbioru pierwotnych predykatów.

Uważam, że warto prowadzić dalsze badania w obu kierunkach.